

Karkotusten kuvia

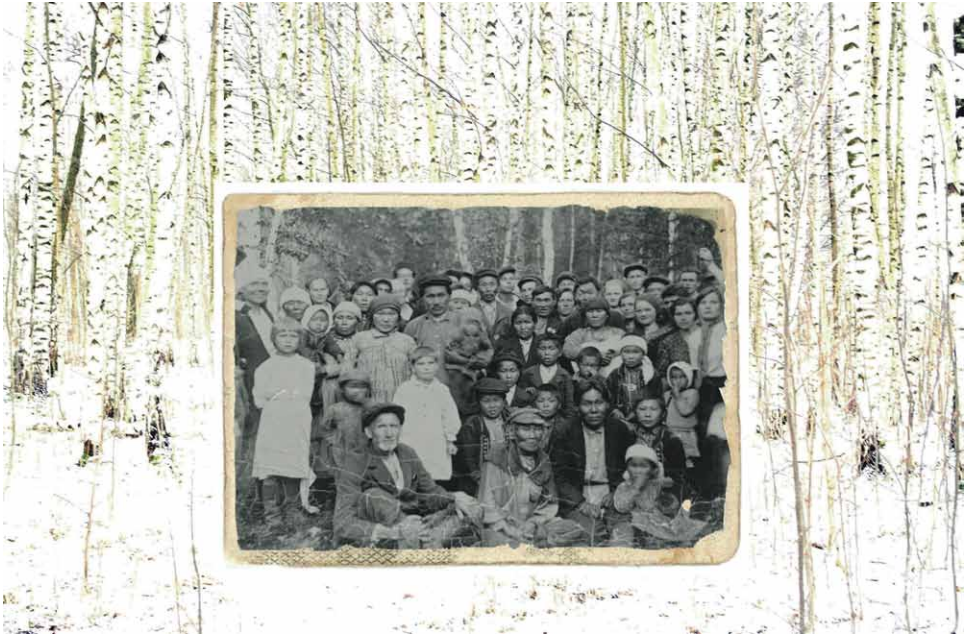
Taide, muisti, tutkimus ja historia kietoutuvat toisiinsa ja keskustelevat keskenään. Yhteiskunnallisessa keskustelussa ja tutkimuksessa on nostettu esille viime vuosina suomalaisten kokemat Stalinin ajan vainot ja karkotukset. Aihe on erityisen ajankohtainen nyt, kun poliittiset vainot ovat tehneet paluun Venäjällä.

Inkerinsuomalaisten kulttuurisessa muistissa Stalinin ajan karkotukset Neuvostoliitossa korostuvat. Tämä on luonnollista, sillä pakkosiirto kotikonnuilta Pietarin kaupunkia ympäröivästä Inkeristä koski yli 100 000 alueen suomalaista eli valtaosaa inkerinsuomalaisista 1930–1940-luvuilla. Karkotusalue oli laaja ja käsitti Kuolan niemimaan, Uralin, Sydän-Venäjän ja Siperian lisäksi Keski-Aasian. Kazakstanin Pahta-Aralin puuvillasovhoosiin vietiin pakolla monia suomalaisia, kuten kuvat todistavat.

Karkotusten taustalla oli neuvostojohdon eri motiiveja, kuten maatalouden kollektivisoinnin vastustuksen tukahduttaminen, sivistyneistön ja papiston tuhoaminen sekä talonpoikien maatilojen takavarikointi ja heidän työvoimansa hyväksikäyttö karkotuksessa. Rajavyöhyke ja Leningradin saartorengas tyhjennettiin täysin suomalaisista. Sodan aikana Suomeen evakuoitu inkeriläinen siirtoväki siirrettiin Inkerin ohi karkotukseen Keski-Venäjälle, vaikka heille oli luvattu kotiinpaluu.

Karkotukset koetaan inkerinsuomalaisten keskuudessa niin tärkeiksi, ettei niitä saisi unohtaa. Inkerinsuomalaisten perhealbumeista löytyy kuvia neuvostoajan karkotuksesta, mikä on auttanut heitä muistamaan menneitä karkotusvuosia. Valokuvat ovat luoneet myös mahdollisuuksia inkerinsuomalaisille työstää taidetta, kuten valokuvanäyttely Karkotuksen kuvia osoittaa. Kirjallisuudessa perhekuvia on käyttänyt taiteessaan esimerkiksi inkerinsuomalainen kirjailija Ella Ojala (1929–2019) teoksessa *Pelastunut albumi* (1991).

Kuolleisuus, kaikenlainen kurjuus ja karkuruus olivat karkotuksessa suuria. Karkotusalueilla suomalaiset pitivät kuitenkin yhtä. Monet tutustuivat uteliaina paikallisiin. Karkotetut paiskivat töitä, rakastuivat, menivät naimisiin, juhlivat häitä, joulua ja juhannusta. Valokuvissa näkyy karkotuksen kaksi puolta, synkän lisäksi onni.

Tapaaminen taigassa. Historiallisessa kuvassa Jääskeläisiä ja muita karkotettuja suomalaisia tapasi paimentolaisia koivikossa Pohjois-Jeniseiskissä Siperiassa kesällä 1941. Anni Reuter 2023.

Karkotuksen kuvia -näyttelyn voi laskea osaksi inkerinsuomalaista ja ylijarajaista Gulag-taidetta. Me valtiotieteiden tohtorit Helena Miettinen ja Anni Reuter järjestimme valokuva-näyttelyn yhdessä Nouse Inkeri ry:n kanssa Tarton Tampere Majan galleriassa syksyllä 2023 (21.9.–5.10.2023). Inkerinsuomalaisen kulttuurin lisäksi meidän voidaan sanoa tuottaneen maiden rajoja ylittävää kulttuurista muistia.

Ajatus inkerinsuomalaisten neuvostoajan karkotusta kuvaavasta näyttelystä syntyi tutkimuksen ja kirjoittamisen siivittämänä. Anni Reuter väitteli inkerinsuomalaisten karkotuksista Helsingin yliopistossa vainojen uhrien muistopäivänä 27.1.2023. Saman vuoden syksynä

Siskokset Siperiassa. Historiallisessa kuvassa karkotetut Jääskeläisten sisarukset ovat valokuvaamossa Krasnojarskissa keväällä 1931. Kuva lähetettiin Juhani-veljelle, Reuterin isoisälle, Suomeen. Teoksessa on suvun pitsejä ja Neuvostoliitosta tuliaiseksi saatu taskukello. Anni Reuter 2023.

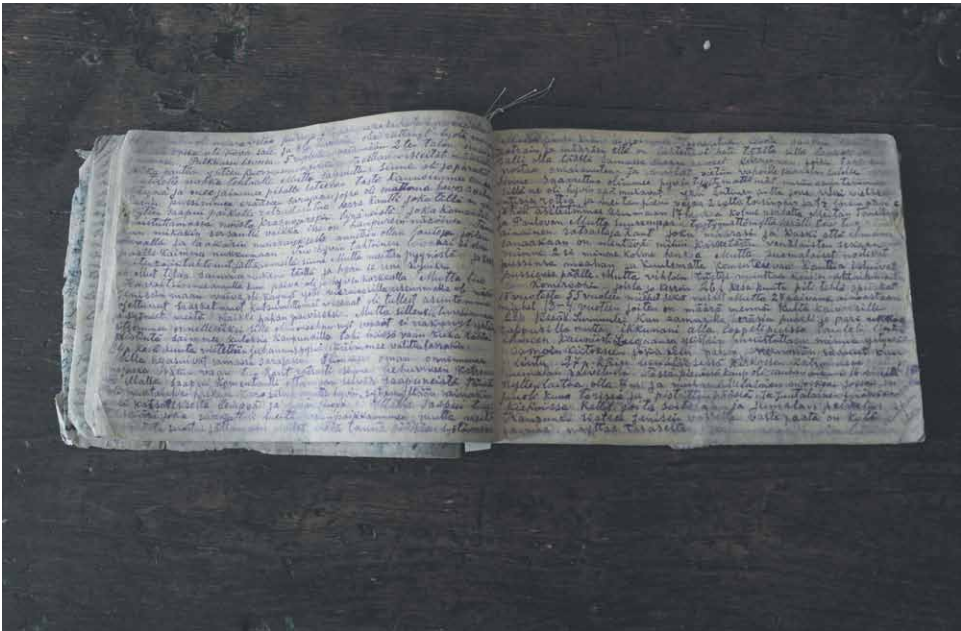

Vallankumouksen vuosipäivä 1937. Pekka Jääskeläinen on kolmas vasemmalta historiallisessa kuvassa. Anni Reuter 2023.

ilmestyi hänen tietokirjansa *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa* (SKS Kirjat 2023), joka yhdisti sukuhistoriaa, taiteellista ilmaisua ja tutkimusta. Reuter ja Miettinen keräsivät tietokirjaan valokuvia omista sukukuvista ja eri arkistoista, kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Inkerin kulttuuriseuran arkistoista.

Taide on yksi ilmaisukanava Stalinin ajan traumaattiselle menneisyydelle. Se antaa mahdollisuuden tutkia vainon ja karkotuksen kokemusta, mutta sen ilmaisumuoto on tieteen

Siperian päiväkirja I. Anni Reuter 2023.

formaalia muotoa vapaampi. Sukujuuriltaan inkerinsuomalainen Anni Reuter (o.s. Jääskeläinen) yhdisti teoksissaan itse ottamiinsa värikuviin vanhoja perhekuvia karkotuksesta sekä suvun tavaroita. Esineiden, värien, maisemien ja kuvallisten kertomusten avulla Reuter pyrki tuomaan menneen lähemmäs itseään ja nykyihmistä. Mennyt historia elää edelleen meissä.

Vallankumouksen vuosipäivänä terrorin vuonna 1937 Reuterin isosedästä Pekka Jääskeläisestä ja muista pajan työläisistä otettiin Siperiassa valokuva. Reuter yhdisti teoksessaan sukulaisten karkotuksesta lähettämän neuvostoajan postikortin, -merkin ja valokuvan. Punaisen voi ajatella symboloivan kommunismia, punaterroria tai verta, sillä Pekka vangittiin pian kuvan ottamisen jälkeen ja häntä kidutettiin.

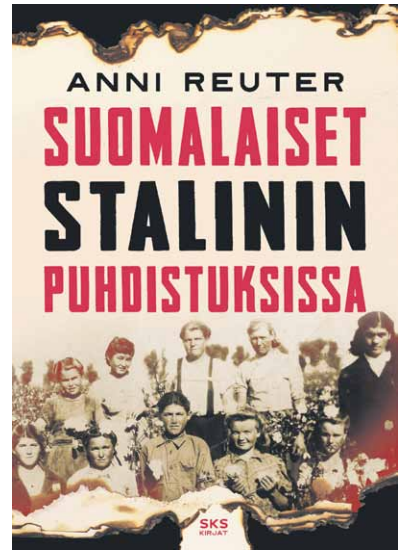
Jääskeläiset olivat tuotteliaita kirjoittajia ja taiteesta kiinnostuneita karkotuksessakin. Kirjoittaminen ja vastarintaa ilmaiseva taide olivat totalitaristisessa valtiossa kuitenkin vaarallisia. Reuterin isovaari Pietari Jääskeläinen kirjoitti Siperian päiväkirjaa, runoja ja kirjeitä läpi koko karkotusaikansa pääsiäisestä 1931 terrorinvuoden 1937 jouluuun asti. Pian tämän jälkeen hänet vangittiin poikiensa kanssa.

Näyttelyn kuvapari *Inkerinsuomalainen perhe* kuvastaa inkerinsuomalaisten perheiden rikkomista. Vuoden 1931 perhepotretissa perheenisä Pietari Jääskeläinen on vielä mukana, mutta toisessa kuvassa hänen paikkansa on tyhjä. Stalinin ajan Neuvostoliitossa suomalaisia isä vietiin sotimaan, vankileireille, NKVD:n työkolonniin tai teloitusröyhmän eteen. Pietari teloitettiin lokakuussa 1938 Siperiassa samana päivänä poikansa Simon ja mahdollisesti muiden suomalaisten kanssa.

Teoksen *Tyttö terrorin varjossa* Reuter kuvasi ikkunasta langenneen valon ja ikkunankarmien luodessa varjoja karkotetun Helena Jääskeläisen kasvoille. Vangitsemisista ja teloituksista hengissä selvinneet joutuivat elämään jatkuvassa pelossa ja epätietoisuudessa. Helenalle väitettiin, että isä Pietari ja veli Simo vangittiin kymmeneksi vuodeksi ilman kirjeenvaihto-oikeutta. Todellisuudessa heidät oli teloitettu pian vangitsemisen jälkeen.

Osan näyttelyn kuvista kokosi VTT Helena Miettinen inkerinsuomalaisten karkotettujen ja heidän perheidensä kotialbumeista ja Inkerin kulttuuriseuran arkistosta. Valokuvissa kuvattiin inkeriläisten lähistoriaa: perheiden vaiheita Inkerissä, karkotuksissa ja sotien vuosina. Miettinen kirjoitti inkerinsuomalaisten perheiden kuvakertomuksia yhtenäisiksi kokonaisuuksiksi.

Sylilapsen maatessa kuolleena arkussa tekoruusujen ympäröimänä, sanoja ei tarvita. Mustapukuisten äidin suru välittyi kasvoista. Helena Miettisen täti Lilja Koskinen sai 25 vuoden tuomion tekaistuista rikoksista ja passitettiin Arkangelin vankilaan. Hän synnytti vankeudessa tyttären, joka menehtyi muuttaman kuukauden ikäisenä. Perhe oli pakkosiirretty Pohjois-Inkeristä Lempaalasta Vologdan alueelle vuonna 1935.

Oravan kylästä karkotettuja inkeriläisiä puuvillapellolla Pahtaralissa Kazakstanissa. Graafinen suunnittelija Mika Tuominen nosti kuvan tietokirjan Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa kanteen. Inkerin kulttuuriseuran arkisto.

Tyttö terrorin varjossa. Anni Reuter 2023.

Jäähyväiset ruususelle. Helena Miettisen arkisto.

Monet inkerinsuomalaiset kuvataiteilijat ovat työstäneet neuvostokarkotuksen kokemusta teoksissaan. Heistä haluamme mainita akateemikko Toivo Rännälin, naivististi Nikolai Pakin ja ”itetaiteilija” Maria Haukimäen. Teoksissaan he muistelivat menetettyä kotimaataan ja kuvasivat karkotuspaikkojen elämää.

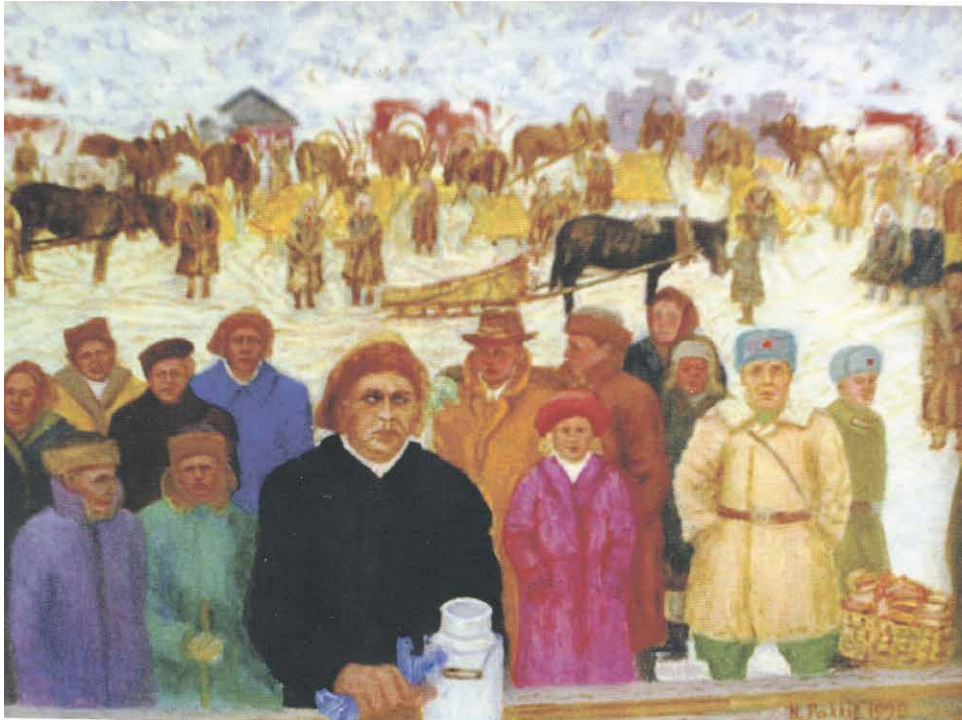
Toivo Rännälin (1921–2012) perhe karkotettiin kulakkeina (varakkaina talonpoikina) Laatokan rannalla, Miikkulaisissa, olleesta kodistaan Krasnojarskiin Siperiaan. Taiteellisesti lahjakas Toivo pääsi kuitenkin opiskelemaan kuvataiteita. Hän saavutti Neuvostoliitossa ja Venäjällä kaikki mahdolliset taiteilijalle annettavat tunnustukset, kuten Venäjän kansantaitelijan ja akateemikon arvonimet.

Vaikka Rännäli kaipasi kotiseutuaan eikä unohtanut juuriaan, hän rakasti Siperian luontoa. Se oli Rännälille ehtymätön inspiraation lähde. Lukuisissa teoksissa hän kuvaa mahtavaa Jenisei-jokea ja jylhiä Sajarin vuoria. Rännäli oli myös arvostettu muotokuvamaalari. Suurimmaksi synnikseen hän tunnusti 200 Stalinin tilausmuotokuvaa. Rännäli ikuisi tauluihinsa Siperian asukkaita ja inkeriläisten karkotettujen uutta elämänpiiriä. Viimeiset parikymmentä vuotta hän asui paluumuuttajana Suomessa.

Taide on kotiseudultaan poispakotetuille inkerinsuomalaisille keino käsitellä omia kokemuksiaan ja identiteettiään uudessa ympäristössä. Nikolai Pakki (s. 1930) maalasi Inkerin kylähistoriasta ja elämäntiestään vaikuttavan kuvakertomuksen. Pakin perhe evakuoitiin sota-aikana Suomeen, mutta palautettiin sodan päätyttyä Neuvostoliittoon vuonna 1945. Viipurissa heidät suljettiin muiden inkeriläisten lailla junavaunujen sisälle lukitsemalla ovet ulkopuolelta. Toisena päivänä karkotettujen juna pysähtyi Kalininin alueen Krasnyi-Holmin asemalla 7. tammikuuta 1945.

Sajan, Majnan kylä. Toivo Rännäli 1980. Rännäli 1991, 24.

Saapuminen karkotuspaikan rautatieasemalle. Nikolai Pakki 1990. Pakki 2009, 59.

Muistojen värittämä Hapunin kylä. Maria Haukimäki 1976.

Puhelimitse tätä kirjoittaessa 21.2.2024 tavoitettu Pakki muisteli, että karkotuspäivänä pakkasta oli 40 astetta. Inkeriläiset karkotetut rekisteröitiin, tarkastettiin ja Suomesta tuotuja tavaroita takavarikoitiin. Pakkien perhe määrättiin 20 kilometrin päähän Tushanin kylään. He saivat asunnokseen kolhoosille kuuluvan huonokuntoisen talon. Maalauksissaan Pakki kuvaa kadonnutta Inkeriä ja karkotuspaikan raskasta elämää.

Inkeristä jatkosodan jaloista Suomeen evakuoitun Maria Haukimäen elämä (o.s. Hokkanen, 1921–2010) suurperheen äitinä oli täynnä työtä vaatimattomissa oloissa Rantasalmella. Kun perheen kymmenestä lapsesta vain pari nuorinta asui enää kotona, viisissäkymmenissä olevalla Marialla oli aikaa maalata. Lahjaksi saadusta pussillisesta teeren höyheniä ja sulkia alkoi Haukimäen taiteellinen ura itseoppineena taiteilijana.

Haukimäki maalasi muistojensa Inkerin kylänäkymiä, maisemia, ihmisiä, kukkia ja eläimiä. Elinaikanaan hän maalasi noin 200 taulua ennen näön heikkenemistä. Hänen tauluissaan kotikylän harmaat hirsitalot muuttuivat punamullalla maalatuiksi ja ikkunanpielet hohtivat valkoisina. Hän ei ole ainoa inkeriläistaiteilija, jonka muistojen maisema on värikylläinen. Myös Nikolai Pakin kylänraitit ovat hempeän pastellinsävyisiä.

Neuvostoliitossa ja nyky-Venäjällä joukkokarkotukset ja poliittinen terrori on haluttu sivuuttaa tai historiallisesti vääristellä. Tämän takia aihetta on erityisen tärkeä pitää esillä taiteen ja tieteen avulla Suomessa, Virossa ja muualla Euroopassa.

Avajaispäivänä Tarton Tampere Majan galleria ja kellariholvin esityssali olivat täynnä väkeä. Suomesta tilaisuuteen saapui bussilastillinen Inkerin historiasta kiinnostuneita ihmisiä. Tämä kuvastaa aiheen tärkeyttä inkerinsuomalaisille. Näyttely on tämän jälkeen esillä myös Suomessa.

Anni Reuter (Helsingin yliopisto)
Helena Miettinen (Nouse Inkeri ry)

Lähteet

Teokset: Anni Reuter, Toivo Rännäli, Nikolai Pakki ja Maria Haukimäki
Perhealbumien historialliset kuvat: Inkerin kulttuuriseuran arkisto ja Helena Miettisen arkisto.

Kirjallisuutta

- Jytälä, Riitta (2022), Ylirajaiset traumakulttuurit ja Sofi Oksasen *Puhdistus*. – *Idäntutkimus* 29:2, 37–52.
- Miettinen, Helena (2004), *Menetetyt kodit, elämät, unelmat. Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Sosiaalipsykologian väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Miettinen, Helena, Krjukov, Aleksei, Mullonen, Juha & Wikberg, Pekka (2013), *Inkeriläiset. Kuka kukin on*. Helsinki, Inkerin kulttuuriseura.
- Ojala, Ella (1991), *Pelastunut albumi*. Helsinki, Tammi.
- Pakki, Nikolai (2009), *Inkerin kylän lähihistoria taiteessa*. Omakustanne.
- Reuter, Anni (2023), *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*. Helsinki, SKS Kirjat.
- Reuter, Anni (2023), *Inkerinsuomalaisten karkotus, hajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 230. Sosiologian väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- Reuter, Anni (2021), Family Histories of Soviet Exile and Terror. The case of an Ingrian Finnish memory culture. – *Ethnologia Scandinavica* 51, 188–211.
- Rännäli, Toivo (1991), *Toivo Vasilevits Rännel*. Ljubljana, Tiskarna.
- Savolainen, Ulla, Lukin, Karina & Heimo, Anne (2020), Omaehtoisen muistamisen materiaalisuus ja monimediaisuus Muistitietotutkimus ja uusmaterialismi. – *Elore* 27:1, 60–84.